

Inleiding

Aan heel Nederland is gepland en ontworpen, vaak ook met de beleving van de gebruiker en recreant in het achterhoofd, al was dat niet altijd de hoofdzaak. Wie alle ruilverkavelingen, landinrichtingen, natuur- en groenstructuurprojecten zou meetellen, kan Nederland zien als één groot recreatiegebied, ook al is niet elk stukje toegankelijk. Dit onderzoek richt zich specifiek op de gebieden die voortkwamen uit drie nationale beleidsprogramma's sinds 1965: Groene Sterren, Randstadgroenstructuur en Recreatie om de Stad; en in het bijzonder de gebieden die momenteel in eigendom of beheer zijn bij Staatsbosbeheer.

Deze gebieden hebben de laatste halve eeuw een sleutelrol gespeeld in de ontwikkeling van verschillende vormen van recreatie in West-Nederland. Als buffer hebben zij bovendien bijgedragen aan de relatief compacte verstedelijkingsstructuur, waarbij groen en open landschap nooit ver weg zijn. Na 50 jaar ontwikkeling en gebruik is een herijking van deze gebieden op zijn plaats. De inrichting en beplanting is volgens Staatsbosbeheer en de betrokken provincies vaak toe aan vernieuwing. In het bosbeheer stelt de impact van de essentakersterfte beheerders op veel plaatsen ook voor stevige omvormingsopgaven. De maatschappij en de recreanten in het bijzonder zien we niet meer als maakbaar. Zij hebben diversere en soms ook andere behoeften, waar de gebieden functioneel (nog) niet bij aansluiten. De mobiliteit van de recreant is toegenomen waardoor de keuze mogelijkheden voor bezoek aan recreatiegebieden zijn toegenomen. Ook klimaatverandering en het toenemende belang van landschap in het stedelijke vestigingsklimaat kunnen nieuwe eisen stellen aan de groenstructuren in en om de stad.

De Groene Sterren werden vanaf de jaren zestig aangelegd als openlucht-recreatiegebieden om de groeiende druk van massarecreatie op te vangen en de Rijksbufferzones te versterken. De Randstadgroenstructuur werd in de jaren tachtig het model voor een landschappelijke conramal van de steden in West-Nederland, met daarin multifunctionele landinrichtingsprojecten, die naast recreatie ook houtproductie, natuurdoelen en bufferfunctie beoogden. De RodS gebieden werden in de jaren 2000

uitgevoerd aan de stadsranden, met daarin o.a. nog niet gerealiseerde delen van de Randstadgroenstructuur, als inhaalslag omdat het recreatieve netwerk achterbleef bij de voortschrijdende verstedelijking. In 2010 werd het Rijksrecreatiebeleid beëindigd. Er is een nieuw genre gebied ontstaan, het jonge 'Polderbos', dat nog steeds in ontwikkeling is, maar waarover we in dit onderzoek toch al uitspraken proberen te doen.

Het doel van dit onderzoek is het duiden van het stelsel van naoorlogse (groot)stedelijke recreatiegebieden in West-Nederland, wat betreft hun totstandkoming, huidige waarde en gebruik, en mogelijke toekomst. Recreatiegebieden, als middel (of zelfs een nutsvoorziening) die de leefkwaliteit in de steden kan garanderen in de komende decennia, zijn namelijk een steeds belangrijker voorwaarde voor het welzijn en de welvaart van Nederland. Naast het bieden van een toekomstperspectief, dient dit onderzoek ook om aanknopingspunten te geven voor de doorontwikkeling van vier door Staatsbosbeheer aangedragen focusgebieden: het Waterlandse Bos (onderdeel Almeerderhout), Purmerbos, Abtswoudse Bos en Nieuw Wulven.

In dit onderzoek zoeken we antwoorden op de volgende vragen:

- Wat beoogde het naoorlogse beleid van (Rijks)recreatiegebieden en was het succesvol? (1.1)
- Hoe ervaren gebruikers de gebieden en hoe verhoudt zich dat tot het beeld dat experts ervan hebben? (1.2)
- Wat waren succesfactoren in de totstandkoming van de recreatiegebieden? (1.3)

- Welke generieke toekomstperspectieven voor de lange termijn zijn denkbaar voor de gebieden? (1.4)
- Welke specifieke aanbevelingen kunnen we geven voor het doorontwikkelen van de vier focusgebieden, vanuit hun geschiedenis en huidige betekenis? (1.5)

Deze publicatie bevat de resultaten van een ruimtelijke en gebruiksanalyse van recreatieterreinen die door Staatsbosbeheer worden beheerd, een historische analyse van de totstandkoming van deze gebieden (beleid, ontwerp en realisatie) en drie toekomstperspectieven voor de recreatiegebieden, gebaseerd op een workshop met experts over de mogelijke doelstellingen, karakters, strategieën en verdienmodellen. Ook bevat de publicatie een cultuurhistorische plananalyse van de vier focusgebieden en een kwalitatief gebruikersonderzoek in diezelfde gebieden. De publicatie eindigt met de opgaven en aanbevelingen voor de vier focusgebieden. In de publicatie vallen twee elementen visueel op: de tijdlijn van recreatiegebieden en de inzendingen van een fotowedstrijd in de vier focusgebieden.

Leeswijzer

De snelle lezer treft voorin de publicatie alle bevindingen en conclusies aan. Wie meer tijd heeft kan verder lezen in twee blokken: hoofdstukken 2 en 3 gaan in op het totale stelsel van Post 65 recreatiegebieden, terwijl hoofdstuk 4 zich richt op de vier focusgebieden. De twee blokken zijn afzonderlijk leesbaar.

1. Samenvatting en bevindingen

De naoorlogse recreanten recreëerden om te ontspannen in het weekend en vakanties, vanaf de jaren tachtig gingen ze dat ook doen om de beleving (consumeren van ervaringen), en nu is recreatie onderdeel van ons dagelijks leven. Sinds de jaren negentig is recreatie ook steeds sterker verbonden met lifestyle en identiteit, en is zij door nieuwe Nederlanders diverser geworden. Recreatie is sinds 1965 van een monothematische activiteit, geconcentreerd in tijd en ruimte, veranderd tot iets wat je altijd en overal doet – ook op de fiets naar je werk, en heeft dus een divers netwerkarakter gekregen. Trends in recreatie zijn cumulatief: elke periode komen er opties bij (geo-caching en bootcampen), maar wat we een eeuw geleden deden doen we straks ook nog steeds (wandelen, fietsen en paardrijden). De huidige inrichting van recreatiegebieden lijkt maar beperkt in te spelen op bovenstaande trends.

De huidige kwaliteiten en gebruik van de vier focusgebieden leveren een genuanceerd beeld op van de intrinsieke kwaliteiten van elk uniek ontwerp, de individuele ervaringen in het hier en nu, en wat je anno 2020 al zou kunnen doen. Op lokaal niveau spelen ook gevoelens van NIMBY (liever geen verandering in mijn achtertuin). Het blijken boeiende gebieden te zijn, die door velen gewaardeerd worden. Tegelijkertijd leiden de verstedelijking, het veranderende recreatiepatroon, klimaatverandering en druk op de ruimte tot nieuwe, multifunctionele, eisen. (De Metro-poolregio Amsterdam verwacht in de

Monitor Recreatie & Toerisme 2016 bijvoorbeeld 35% meer recreatie tot 2040, grotendeels het gevolg van de voortgaande verstedelijking. Ook de grote ambities op gebied van klimaat en economische concurrentiepositie zijn stevig verankerd in de nieuwe visies en strategieën van provincies (Landschapspark Zuidvleugel bijvoorbeeld) en het Rijk (bijvoorbeeld de Nationale Omgevingsvisie), en dientengevolge ook in de programma's van Staatsbosbeheer (Groene Metropool) en de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed (zoals in de beleidsbrief Erfgoed Telt en Landschap als Vestigingsvoorwaarde).

Tussen die twee werelden zit een reëel spanningsveld. De vraag voor de doorontwikkeling van de recreatiegebieden is dan ook hoe met de actuele kwaliteiten van het specifieke gebied, aangevuld met nieuwe ingrepen, een antwoord kan worden geboden op de grote uitdagingen van de toekomst, zoals die nu worden benoemd in het maatschappelijke debat.

Recreatie in Diemen (foto: Rene Passet)

Recreatiegebieden Staatsbosbeheer per programma

- + Focusgebieden
- + Post 65 recreatiegebieden in eigendom en/of beheer bij Staatsbosbeheer
- Recreatie om de Stad
- Randstadgroenstructuur
- Groene Sterren
- Overige gebieden in eigendom en/of beheer bij Staatsbosbeheer
- Natuur Netwerk Nederland

1.1 Recreatiegebieden sinds 1965

Het rijksrecreatiebeleid beoogde de leefbaarheid van de steden in West Nederland op peil te houden en te voorkomen dat de steden aan elkaar zouden groeien. Hierin is het voor een groot deel geslaagd. De Post 65 recreatiegebieden liggen tussen de grote steden en aan de stadsranden, waardoor ze nog steeds een strategische positie innemen.

Na de angst voor de metropool en het aaneengroeien van steden, die blijkt uit de nota's ruimtelijke ordening vanaf eind jaren vijftig, heeft Nederland nu het model van een uiteengelegde metropool omarmd (zie REOS en NOVI), die door de nabijheid van groen een hoge kwaliteit van leven kan bieden. Van extensieve gebieden voor openluchtrecreatie met bufferfunctie, is het denken over de recreatiegebieden gegroeid richting een multifunctionele nutsvoorziening voor onder andere gezondheid, klimaatregulering, houtproductie, natuurontwikkeling en biodiversiteit. Ze functioneren echter nog niet als zodanig. Het rijksrecreatiebeleid is weliswaar in 2010 gestopt, met bijbehorende financiële problemen in het beheer. Toch zijn er in de toekomst relevante rijkskaders voor recreatiegebieden mogelijk, zoals bevorderen van een gezonde levensstijl en klimaatadaptatie. Maar voordat we naar de toekomst kijken, evalueren we eerst

of het ingezette beleid van toen de doelstellingen heeft gehaald. Hebben de recreatiegebieden opgeleverd wat men beoogde en beloofde?

Groene Sterren (uitvoering vanaf 1965)

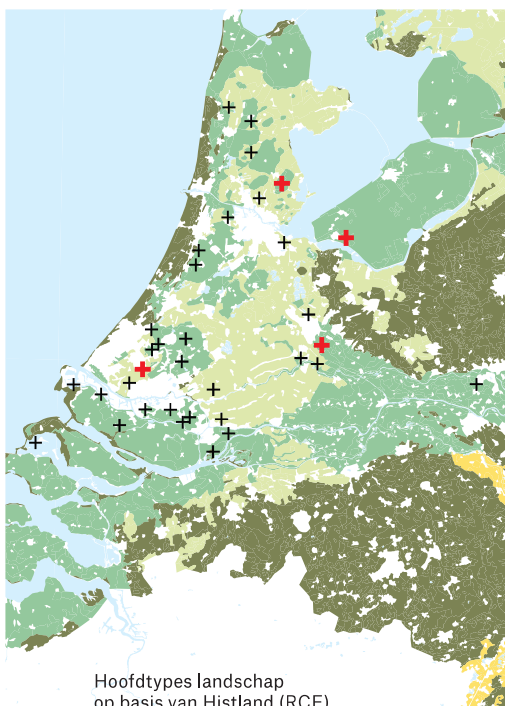
Het bufferzonebeleid is een groot succes gebleken. Hoewel het beleid in 2010 is afgeschaft zijn veel van de gebieden nog altijd vrij van bebouwing en heeft een aantal momenteel een provinciale status (zoals Bijzonder Provinciaal Landschap Midden-Delfland). Het verstedelijkingsbeleid uit de 2^e Nota Ruimtelijke Ordening kon niet voorkomen dat er in West Nederland een grote suburbanisatie plaatsvond en steden dichter naar elkaar toe groeiden. De Groene Sterren als grootschalige openlucht recreatiegebieden zijn tot op de dag van vandaag druk bezocht. Hun aanvankelijke disconnectie met het omliggende landschap werd in latere ontwerpen opgelost. De bereikbaarheid laat door hun ligging op afstand van het stedelijk gebied te wensen over. De gebieden worden continu (her)ontwikkeld als recreatieve hotspots van de toekomst.

Randstadgroenstructuur (uitvoering vanaf 1985)

De integrale visie van multifunctioneel gebruik en bijbehorende inrich-

ting van de 'stedelijke contramal' is een relevant concept gebleken, net als de strategie van de overheid om meer naar de behoeften uit de maatschappij te luisteren. Om meer maatwerk te kunnen leveren werden inrichting en beheer al deels overgeheveld naar de provincies, terwijl door geldgebrek de uitvoering behoorlijk werd versoberd.

Dit laatste heeft de kwaliteit negatief beïnvloed. Ondanks de sterke visie op de schaal van de Randstad kwam de groenstructuur in de regio niet altijd goed tot zijn recht, door ontbrekende verbindingen en niet anticiperen op de snel oprukkende verstedelijking. De locatiekeuze werd in veel gevallen grotendeels door pragmatiek bepaald. Zo werden bijvoorbeeld gebieden verworven waar nog grond te koop was en waar een andere functie, zoals een vuilstort, het gebied voor andere functies ongeschikt maakte. De verbinding met de stad is hierdoor niet altijd optimaal. Waar die keuze wel vanuit een regionale strategie werd genomen, zoals bij het Waterlandse Bos, Bieslandse Bos / Balij en het Alblasserbos, is de integratie met het stedelijk weefsel beter geslaagd. De beoogde natuurwaarde is nog in ontwikkeling, maar wordt vooral in de natte gedeelten ook nu al als goed beoordeeld. De gewenste

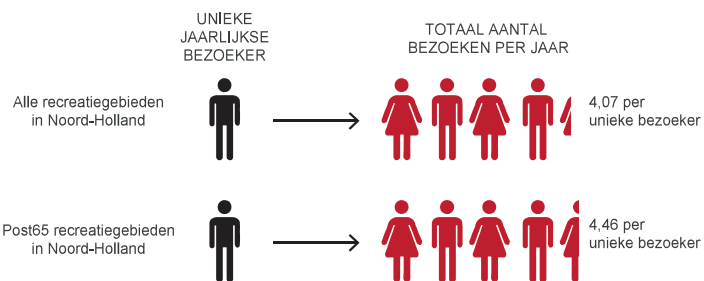
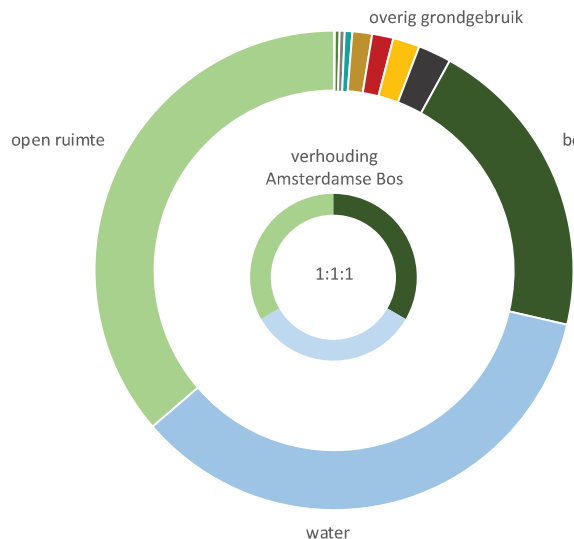
Landschapstypen

- + Post 65 recreatiegebieden, in eigenom en/of beheer bij Staatsbosbeheer
- + Focusgebieden

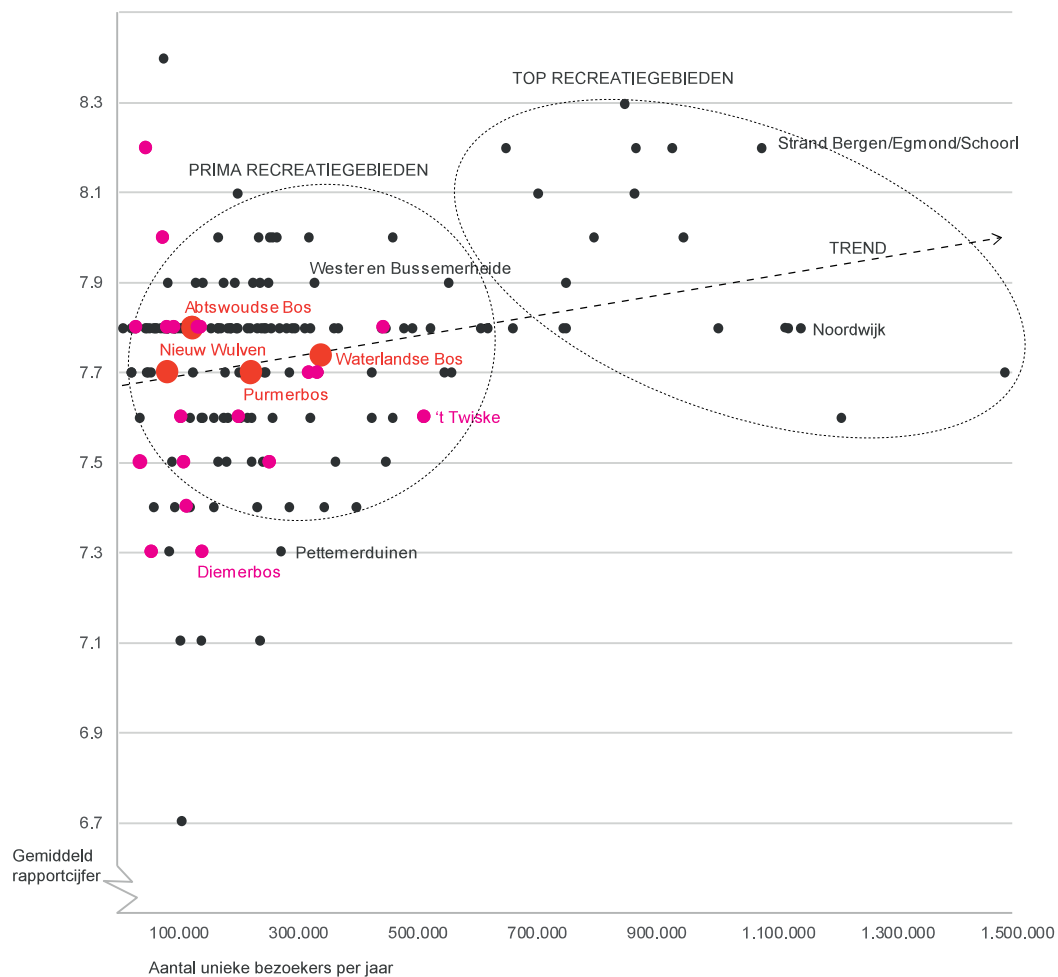
- Droogmakerijen | Zeekleipolders | Stroomrug-en komontginningen
- Duinen en duinontginningen | Heideontginningen en bossen | Kampontginningen met plaatselijke essen | [niet ontgonnen landschappen]
- Lossontginningen | Rivierterrasontginningen
- Veenkoloniën | Veenontginningen

Verhoudingen van het Polderbos

Grondgebruik van alle Groene Sterren, Randstadgroenstructuur en RodS gebieden opgeteld. Ondanks onderlinge verschillen per gebied zijn ze gemiddeld vergelijkbaar met het Amsterdamse Bos.

Gebruik

● Focusgebieden
● Post65 gebieden
● Overige gebieden

Brondata: 176 recreatiegebieden Noord-Holland, Utrecht en Zuid-Holland, 2014-2017 (NBTC-NIPO);
N.B.: Gebieden met onbekend rapportcijfer zijn op het gemiddelde van 7,8 geplaatst;
Aantal bezoeken is niet bekend voor Zuid-Hollandse gebieden, daarom is gekozen voor unieke bezoekers als vergelijking;
Geen gegevens beschikbaar uit Utrecht, Gelderland en Flevoland.

houtproductie viel tegen op de vochtige poldergrond: ondanks de groei is het hout daar vaak niet rendabel te oogsten. In Oostelijk en Zuidelijk Flevoland was de houtproductie echter een stuk hoger dan verwacht. Het doel van recreatief medegebruik is op lokale schaal goed geslaagd. De gebieden zijn aantrekkelijk gebleken voor bezoekers met het motief 'er even tussenuit'. Een belangrijk doel, het ontlasten van de grote recreatieve trekkers zoals de kust, werd niet gehaald, omdat de ingerichte gebieden minder unieke kwaliteiten bezitten (zie ook succesfactoren 1.3).

Recreatie om de Stad - RodS (uitvoering vanaf 2004)

Recreatiebossen en nog niet gerealiseerde delen van de Randstad-groenstructuur werden in het RodS programma gebundeld, verworven en ingericht, naar de ideeën uit de tijd van de Nota Ruimte, waarin voor elke nieuwe woning ook een hoeveelheid groen van 75 vierkante meter nodig werd geacht. Het RodS beleid maakte (wat betreft het aantal hectares) een redelijk succesvolle inhaalslag om de recreatieve infrastructuur aan de stadsranden van de Nederlandse

metropool beter op orde te krijgen. In gebieden met hoge verstedelijkingsdruk verliep de verwerving van grond moeizaam, waardoor gebieden kleiner uitpakten dan gepland. Door het abrupte einde van de RodS in 2010 vielen ook hier financiële gaten in uitvoering en beheer. In lijn met de Randstadgroenstructuur gebieden functioneert de RodS niet als bestemming, maar meer als achtertuin van de aangrenzende wijken. De bufferfunctie van deze stadsrandbossen is sterk, maar de verbinding met de aangrenzende wijken laat soms te wensen over. De planners zochten actief naar mogelijke trekkers in het gebied, zoals een golfbaan, kanoverhuur, pannenkoekenhuis of mountainbike route, die mensen naar het gebied zouden trekken. Later zou het noodzakelijke verdienmodel hierachter ook een belangrijke reden worden voor het zoeken naar deze combinaties.

Decentralisatie (vanaf 2010)

De recreatiegebieden worden door gemeenten en provincies gezien als een belangrijke schakel in het garanderen van leefkwaliteit in de stad, die door de toenemende verstedelij-

lijking en de concurrentie om talent tussen stedelijke regio's onderling steeds groter wordt (Nefs e.a., 2017). Concepten als Groene Metropool, Groen als Nutsvoorziening, Ringpark Utrecht en Landschapspark Zuid-Holland bevestigen dit. Ook zullen de gebieden antwoorden moeten bieden op de grote ruimtelijke opgaven van de komende tijd, waaronder de energietransitie en klimaatadaptatie. De in dit onderzoek uitgevoerde kaartanalyse laat zien dat er een grote overlap is tussen het Natuurnetwerk Nederland (NNN) en de Post 65 recreatiegebieden, in beheer bij Staatsbosbeheer. De voormalige Groene Sterren zijn verbonden met grote natuurgebieden, zoals de Biesbosch. De Randstadgroenstructuur en RodS gebieden raken vrijwel allemaal aan de fijnmazige delen van het NNN, waardoor ze deze versterken en er tegelijk gebruik van maken. In interviews bij het ministerie LNV en Staatsbosbeheer noemde men het NNN ook wel het 'grootste recreatiegebied van Nederland'.

1.2 Gebruik en waardering

De Post 65 recreatiegebieden zijn in hun landgebruik en recreatief gebruik vrij normale stukjes Nederland. Gemiddeld liggen zowel de waardering als het aantal bezoekers iets onder het gemiddelde van Nederlandse recreatiegebieden. De waardering ligt vooral in hun functionele waarden, zoals nabijheid t.o.v. stadsbewoners, en minder in de voorzieningen en landschappelijke kwaliteit.

Net als de vooroorlogse recreatiegebieden, zoals het Amsterdamse en Kralingse Bos, bestaan de Post 65 recreatiegebieden samen genomen uit een derde water, een derde bos en een derde open landschap, hoewel die verhouding in de gebieden onderling sterk verschilt. Hun ruimtelijke typologie, het jonge Polderbos, wordt onder experts en een deel van de gebruikers nog ondergewaardeerd ten opzichte van oudere landschapstypen: zolang de rijen geplante bomen nog herkenbaar zijn is het geen 'echt bos'.

Het aantal bezoekers en hun waardering zijn de meest gebruikte graadmeters van een succesvol

recreatiegebied. In de kaartanalyse en vergelijkende grafiek is gebruik gemaakt van gegevens van NBTC-NIPO, betreffende 176 recreatiegebieden in Utrecht en Noord- en Zuid-Holland. De Post 65 gebieden kennen, net als andere recreatiegebieden, een grote spreiding in bezoekersaantallen en een kleine spreiding in rapportcijfers. Op beide criteria bevinden de Post 65 gebieden zich gemiddeld iets onder het normale (rapportcijfer 7,5 in plaats van 7,8). Uit de vergelijkende grafiek blijkt dat hogere waardering leidt tot iets meer bezoekers. In de grafiek zijn twee clusters van recreatiegebieden te onderscheiden:

- 'Top recreatiegebieden' met een

hoog gemiddeld cijfer (rond de 8) én een hoog bezoekersaantal;

- 'Prima recreatiegebieden' met een iets lager cijfer (rond de 7,7) en dito bezoekersaantal, een categorie waar de meeste recreatiegebieden in vallen, ook onze vier focusgebieden.

In de vier focusgebieden (Waterlandse Bos, Purmerbos, Abtswoudse Bos en Nieuw Wulven) is een kwalitatief gebruikersonderzoek gehouden in de vorm van interviews met bezoekers. Op basis van deze interviews was de verwachting dat Post 65 gebieden meer terugkerende bezoekers zouden hebben dan andere recreatiegebieden, omdat we tijdens het gebruikersonderzoek ter plaatse vooral

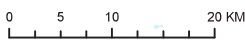
Bezoekersaantal en -dichtheid

Unieke bezoekers (per jaar)

- < 50 000
- 50 000 - 150 000
- 150 000 - 200 000
- 250 000 - 500 000
- > 500 000

Bezoekersdichtheid (per ha)

- 150
- 300
- 500
- 700
- 1000

wijkbewoners tegenkwamen die de gebieden meerdere keren per week bezochten voor een ommetje of om de hond uit te laten. Dit blijkt echter niet te kloppen met bestaande gebruiksonderzoeken (NBTC-NIPO met achtergrondinformatie van Staatsbosbeheer), waarin voor RodS gebieden gemiddeld wel een 10 – 20% hogere bezoekfrequentie naar voren komt, maar lang niet zo uitgesproken. Gemiddeld is bij Noord-Hollandse Post 65 gebieden de verhouding tussen het totaal aantal bezoeken en het aantal unieke bezoekers in 2016 ongeveer gelijk aan het gemiddelde van alle recreatiegebieden in Noord-Holland, inclusief Vondelpark en de Duinen (ongeveer 4 op 1). In de focusgebieden lag het aantal bezoekers dat meer dan 50 keer per jaar terugkomt tussen de 2 en 8 %.

Het gebruikersonderzoek in de vier focusgebieden betrof alleen Randstadgroenstructuur en RodS gebieden. Op basis daarvan valt niets te zeggen over de Groene Sterren. Uit de interviews komt een duidelijk gebruikersprofiel naar voren dat grotendeels klopt met andere gebruikersonderzoeken (NBTC-NIPO met achtergrondinformatie van Staatsbosbeheer). De Randstadgroenstructuur en RodS gebieden fungeren

meer als achtertuin dan bestemming, met 'er even tussen uit, uitwaaien' en 'de gedachten op nul zetten' als belangrijkste activiteit, gevolgd door sport. In Nieuw Wulven wordt ook natuurstudie genoemd, waarschijnlijk vanwege de actieve milieu werkgroep. Verblijf is bij de geïnterviewden beperkt tot de speelplekken en -bossen of hondenstranden. De herkomst van de geïnterviewden is net als in de overige bezoekersonderzoeken vooral lokaal en het bezoek kort (een uurtje). Voor een dagje uit kiest men vaak andere bestemmingen. Georganiseerd collectief gebruik in de Post 65 gebieden neemt toe, zoals hardloophwedstrijden, Halloweenwandelingen, paddenstoelen zoeken en bootcampen.

Voor de basiskwaliteiten worden gewaardeerd door de geïnterviewde gebruikers: nabijheid, rust, een boservaring en ruimte voor honden en kinderen. In de interviews waardeerden de bezoekers de recreatiebossen hoger naar mate er meer en verschillende routes af te leggen zijn. Daarnaast worden afwisseling in open en gesloten, doorzicht en de ervaring van seizoenen belangrijk gevonden. Dit maakt het bos volgens de geïnterviewden 'natuurlijk', en niet zozeer de diversiteit in beplanting, dikke krom-

me bomen of bomen die niet in een rijopstelling staan (zoals in eerdere gebruikersonderzoeken naar voren kwam). De geïnterviewde gebruikers maakten zich in de recreatiebossen zorgen over conflictsituaties met andere gebruikersgroepen, bijvoorbeeld qua veiligheid bij gemengde paden voor racefietsers en wandelaars, behoefte aan rust versus evenementen, en contact met uitwerpselen van honden en paarden.

Concluderend voor het gebruik zijn de Post 65 gebieden een geslaagde aanvulling in het recreatielandschap. De Randstadgroenstructuur en RodS gebieden hebben een eigen positie tussen stadsparken, klassieke stadsbossen (zoals het Haagse Bos) en publiekstrekkingen als de duinen en de Heuvelrug. De gebieden hebben een eigen gebruiksprofiel en voorzien in de aantoonbare behoefte aan recreatieruimte dicht bij huis. In het rijksrecreatiebeleid werd uitgegaan van een verzorgingsgebied in een straal van vijf kilometer. In de praktijk blijkt de herkomst van gebruikers vaak dichterbij te liggen, in de omliggende woonwijken. Het doel om een alternatief te bieden voor bezoek aan natuurgebieden (vooral de duinen) en daarmee ook recreatieve druk af te leiden, is derhalve niet behaald.

1.3 Succesfactoren

In het huidige stelsel van Post 65 gebieden zijn (vergelijkbaar met andere recreatiegebieden) schaal, ligging, uniciteit, bereikbaarheid en het ontwerp belangrijke succesfactoren. Uit interviews blijkt dat de bekendheid van de gebieden bij de gebruiker ook van belang is voor de waardering: een kans voor marketing.

Schaal, ligging en uniciteit

Uit de kaartanalyses blijkt dat grote gebieden vaak ook meer bezoekers trekken. Dat gebeurt echter niet recht evenredig: kleinere gebieden hebben vaak een grotere dichtheid van gebruikers per hectare. Grotendeels kan dat worden verklaard uit hun ligging nabij de stad, terwijl de grote gebieden verder weg liggen. Niet voor niets noemen bezoekers van de Waterlandse Bos en het Abtswoudse Bos nabijheid als (belangrijkste) kwaliteit. Bij de grote gebieden is het makkelijker een uniek aanbod van recreatieve voorzieningen of landschapkenmerken te organiseren, waardoor sommi-

ge recreatiegebieden, zoals 't Twiske, als bestemming kunnen concurreren met het Vondelpark of het strand.

Bereikbaarheid

De kaartanalyse toont aan dat de Randstadgroenstructuur en RodS gebieden op korte afstand van OV zijn gelegen en soms dichtbij snelwegafslagen. De 'last mile' is in veel gevallen een probleem. Bij de organisatie van grote evenementen zoals in Spaarnwoude zet men daarom evenementenbussen en OV fietsen in. Als men eenmaal in auto of OV zit gaat uniciteit ook een belangrijker rol spelen: waarom dan niet meteen

doorreizen naar een regionale topbestemming als het strand? Vooral de Groene Sterren zijn slecht bereikbaar via OV en weg en zouden vanuit hun uniciteit juist het meeste baat hebben bij regionale bereikbaarheid.

De bereikbaarheid vanuit het stedelijk gebied is een relevante ontwerpogave, die tot toename in het gebruik kan leiden. Op de kaart valt op dat er een groot verschil is in de invloedssferen van de verschillende recreatiegebieden. Sommigen kunnen binnen een kwartier fietsen door wel een half miljoen inwoners worden bereikt, zoals Midden-Delfland. Binnen een

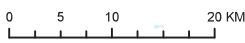
Verzorgingsgebied

Inwoners binnen 1200 meter afstand [15 minuten]

- < 10 000
- 10 000 - 30 000
- 30 000 - 60 000
- 60 000 - 180 000
- > 180 000

Inwoners 3600 meter afstand [15 minuten]

- < 50 000
- 50 000 - 100 000
- 100 000 - 200 000
- 200 000 - 300 000
- > 300 000

kwartier lopen bereikt echter slechts een derde van dat aantal inwoners dit gebied, terwijl andere gebieden grotere bevolkingsconcentraties direct binnen handbereik hebben. Wanneer we alle gebieden samen nemen, vallen 3,03 miljoen inwoners binnen de invloedssfeer van 15 minuten fietsen (een buffer van 3.600 meter rond de gebieden), waarvan 1,21 miljoen binnen 15 minuten lopen (1.200m). Dat geeft aan dat de gebieden gemiddeld zeer dicht bij de woongebieden liggen. De verklaring voor de onderlinge verschillen per gebied is dat woongebieden niet altijd direct grenzen aan de recreatiegebieden, maar ervan gescheiden worden door (bundels van) infrastructuur, bedrijventerreinen of – bij de Groene Sterren – landbouwgebieden.

Ontwerp

Hoewel we nog niet kunnen spreken van een ontwerptraditie, zijn de vier onderzochte focusgebieden in ieder geval een nieuw en deels door experts en gebruikers ondergewaardeerd genre, dat je het 'Polderbos' zou kunnen noemen. Het ontwerp gaat uit van de verkavelingsstructuur van de ondergrond, meestal veen of klei. Het ontwerp benut de tijd die het bos nodig heeft om tot wasdom te komen als ontwikkelprincipe. Het ontwerpinstrumentarium varieert door de perioden heen, maar altijd is sprake van zonerings- en differentiatie van gebruikersgroepen en variatie in grootte en beplanting van bospercelen. De focusgebieden zijn als ontwerp gelaagd, met structuren uit de ondergrond, geschiedenis en soms in artistieke interventies. De maatvoering van de bospercelen is voor de geïnterviewden bepalend voor de kwaliteit. Het Abtswoudse

Bos wordt bijvoorbeeld door de kleine percelen niet als aaneengesloten bos ervaren, het Purmerbos en Nieuw Wulven wel. Vorm is ook belangrijk: door de opbouw van Nieuw-Wulven, met de entree in het smalste gedeelte, heeft de bezoeker de ervaring dat het bos steeds groter wordt en je verder van de bewoonde wereld bent. Over de vormgeving van de inrichting en inrichtingselementen is het lastiger conclusies te trekken, omdat de Post 65 gebieden in deze studie niet zijn vergeleken met andere soorten gebieden. Bovendien is vaak op de inrichting bezuinigd en is deze niet conform het originele ontwerp gerealiseerd. Soms is geïnvesteerd in een bijzonder paviljoen of kunstwerk, maar de terugkerende bezoekers uit het gebruikersonderzoek staan niet positief tegenover zulke 'spectaculaire dingen'. Ze komen voor de rust en willen liever geen 'hele volksstammen in hun bos hebben rondlopen'.

1.4 Toekomstperspectieven

De recreatiegebieden van de toekomst bevorderen nog steeds de leefkwaliteit van de stad, door meerdere functies te vervullen als achtertuin van de wijk, als schakel tussen stad en cultuurlandschap, en als leverancier van ecosysteemdiensten. Ze zijn geen eenheidsworst, maar maatwerk.

In het huidige debat omtrent het metropolitane landschap en de ruimtelijke opgaven die daarin een plek moeten krijgen, is het idee van een puur op recreatie toegerust gebied achterhaald (Zie Spot On – Het Landschap als Vestigingsvoorwaarde, 2017; Het Volgende Landschap, 2018; Energie & Ruimte, 2017). Meerdere doelen realiseren op dezelfde vierkante meter – of dit nu een woonwijk, bedrijventerrein of recreatiegebied is, volgt ook onvermijdelijk uit de nieuwe Nationale Omgevingsvisie (2019) en vele regionale visies. De recreatiegebieden van de toekomst zijn, net als de Randstadgroenstructuur, geschakeld met elkaar en met grotere landschappen. Ze beogen meerdere maatschappelijke doelen, waaronder het economisch vestigingsklimaat, gezondheid, klimaatadaptatie, CO₂ opslag en energieproductie. Die nieuwe rollen vergen ook een betere regionale inbedding: het Abtswoudse Bos is in potentie een stepping stone naar Midden Delfland, waar burger en voedselproducent elkaar treffen, terwijl Nieuw Wulven samen met

onderdelen van de Nieuwe Hollandse Waterlinie een grootschalig cultuurhistorisch recreatiegebied kan vormen.

Bovenstaande plaatst ons echter ook in een spanningsveld. Aan de ene kant treffen we een pleidooi c.q. een trend om recreatiegebieden meerdere maatschappelijke doelen te laten dienen: het recreatiegebied als collectieve voorziening. Aan de andere kant zien we de grote betekenis van de Post 65 recreatiegebieden in het dagelijkse gebruik: het recreatiegebied als parochiale voorziening, dat wil zeggen voor een bepaalde groep mensen. Per gebied zal gezocht moeten worden naar een vorm van evenwicht tussen het vergroten van de parochiale betekenis voor de wijkbewoner en het collectieve belang van bijvoorbeeld energietransitie of CO₂ opslag. In dit spanningsveld hebben we in een workshop met experts en betrokkenen drie scenario's ontwikkeld:

Stadsbos

achtertuin van het woonlandschap, met ruimte voor (groeps)activiteiten en fijnmazige stad-landverbindingen, gefinancierd uit belastingen en huuropbrengsten van faciliteiten. Gebruiker voelt zich thuis, culturele processen zijn dominant;

Nutsbos

voorportaal van het cultuurlandschap, militair of productief landschap, modern of historisch. Leerzame kijk op voedsel- en energievoorziening en productie van biobased materialen, zoals hout, met hun eigen verdienmodel. Gebruiker is te gast, mix van natuurlijke en culturele processen;

Oerbos

onderdeel van de deltanatuur met hotspots van voorzieningen, daartussen struinen met beperkt comfort en de vrijheid van wildkamperen. Extensieve ecosysteemdiensten, zoals CO₂ vastleggen en waterbeheer, financieren het beheer. Gebruiker gaat op avontuur, natuurlijke processen zijn dominant.

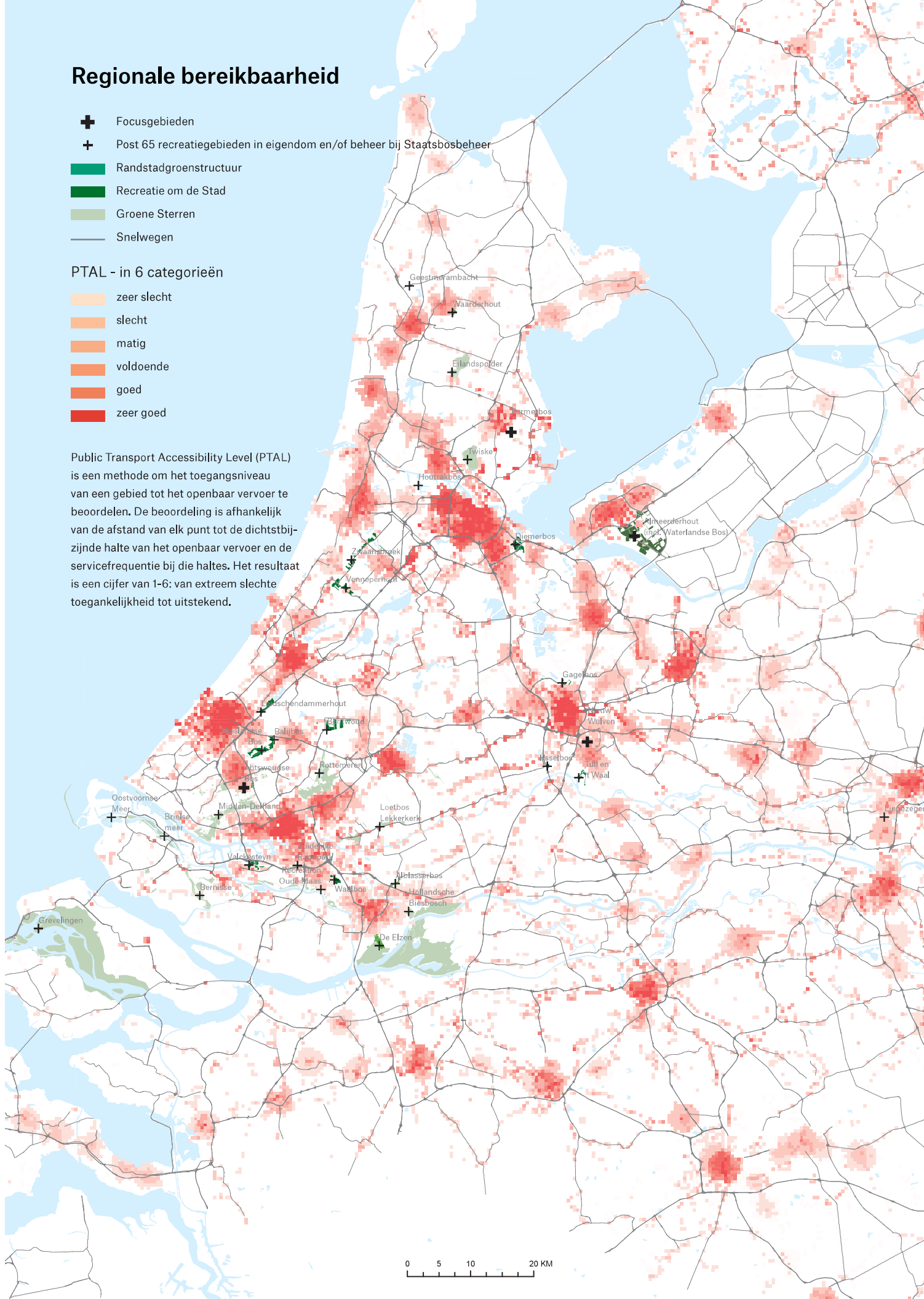
Regionale bereikbaarheid

- ⊕ Focusgebieden
- ⊕ Post 65 recreatiegebieden in eigendom en/of beheer bij Staatsbosbeheer
- Randstadgroenstructuur
- Recreatie om de Stad
- Groene Sterren
- Snelwegen

PTAL - in 6 categorieën

- zeer slecht
- slecht
- matig
- voldoende
- goed
- zeer goed

Public Transport Accessibility Level (PTAL) is een methode om het toegangsniveau van een gebied tot het openbaar vervoer te beoordelen. De beoordeling is afhankelijk van de afstand van elk punt tot de dichtstbijzijnde halte van het openbaar vervoer en de servicefrequentie bij die haltes. Het resultaat is een cijfer van 1-6: van extreem slechte toegankelijkheid tot uitstekend.

1.5 Focusgebieden

Uit het onderzoek naar de vier focusgebieden (Waterlandse Bos, Purmerbos, Abtswoudse Bos en Nieuw Wulven) blijkt ten eerste dat het Polderbos een culturele daad van formaat is. Ten tweede worden de vier gebieden gekenmerkt door het spanningsveld tussen het algemeen belang als collectieve voorziening en het gebruik door specifieke bevolkingsgroepen (de parochiale betekenissen).

Ode aan het Polderbos

De vier focusgebieden zijn in grote lijnen tussen 1980 en 2000 ontworpen en aangelegd, alle in de polders of droogmakerijen van laag West-Nederland. Het Polderbos is een nieuw type bos, nauwelijks vergelijkbaar met de archetypische bossen op de hoge zandgronden van Nederland. De aanleg van Polderbossen in een landschap dat van oudsher niet bosrijk is, is een culturele daad van formaat. Bij het ontwerp en de aanleg van Polderbossen is de tijdsfactor of liever de groeifactor van doorslaggevend belang. Het duurt decennia voordat bossen tot wasdom komen en de opgave is dat groeiproces te ontwerpen en om al in een vroeg stadium een boservaring te bieden. Dat betekent dat de Polderbossen van de vier focusgebieden nog aan het begin staan van hun ontwikkeling.

Een tweede kenmerk van de Polderbossen is dat het ontwerp zich baseert op de aanwezige kavelsloten. De kavelsloten vormen als het ware de lijnen waarop het ontwerp getekend is en dicteren het ritme van het Polderbos. De kavelsloten begrenzen de bospercelen en bieden lange zichtlijnen naar het omringende cultuurlandschap.

De Polderbossen zijn op meer of minder door pragmatisme ingegeven locaties ontworpen. Het pragmatisme heeft als gevolg dat de structurele verbindingen met het stedelijk gebied en het omliggende cultuurlandschap niet optimaal zijn. Het Waterlandse Bos is de uitzondering. Het ontwerp van de stedelijke ruimte en de groene ruimte van Almere zijn vanaf het begin nauw met elkaar verweven.

Van de vier focusgebieden is het Waterlandse Bos het mooiste voorbeeld van een traditioneel Polderbos. Het is ook het oudste en meest volgroeide bos van de vier. De ontwerpen voor de overige drie focusgebieden bouwen niet alleen zorgvuldig voort

op de aanwezige landschappelijke structuur, maar in deze gebieden is ook een kunstmatige laag aan het ontwerp toegevoegd. Deze nieuwe laag intensificeert de 'bosbeleving' en geeft uitdrukking aan de recreatieve betekenis van het Polderbos. In het Purmerbos dramatiseert het ontwerp met verblijfsruimten de randen van de bospercelen met het oversteken van de kavelsloten. De ontwerper van Nieuw Wulven tekent een autonoom recreatiebos met een eigenzinnig stelsel van paden, verschillend per bosdeel. Het ontwerp van het Abtswoudse Bos ten slotte doorbreekt de strenge kavelstructuur door het toevoegen van een meanderende open ruimte en door het toevoegen van een (paden) raster met bijzondere objecten op de snijpunten. Dat puntraster is nooit uitgevoerd, maar tekent de toenmalige ontwerpvoorstellen van de ontwerpers.

In de loop der jaren komt er nóg een culturele laag over de Polderbossen in de vorm van kunsttoepassingen, een uiting van de toenemende betekenis van de Polderbossen als een stedelijke voorziening. Binnen het boscomplex Almeerderhout zijn de recreatieve voorzieningen en cultuur naast elkaar gelegd in plaats van over elkaar heen: stadslandgoed De Kemphaan, het Museumbos en het Kathedralenbos. Het Waterlandse Bos kan in de luwte hiervan rustig doorgroeien als Polderbos. In het Abtswoudse Bos ligt het land-art project Moeder Aarde, een particulier initiatief dat tegelijk met het bos is aangelegd. In het Purmerbos is, ook op particulier initiatief, een poëzieroute door het bos aangelegd. En in Nieuw Wulven vertelt een veelheid aan objecten over de rijke geschiedenis van het gebied.

De vier focusgebieden zijn vier voorbeelden van het type Polderbos, waar in de loop der jaren betekenislagen aan zijn toegevoegd. De regionale en lokale betekenis van de verschil-

lende Polderbossen zijn sinds de aanleg veranderd en daarmee ook het toekomstperspectief. Het is de vraag of bij het herijken van de Polderbossen opnieuw een betekenislaag moet worden toegevoegd, of dat de Polderbossen eerst maar eens tot wasdom moeten komen. Daar is geen generiek antwoord op te formuleren. Het is maatwerk.

Nut en noodzaak

Het ontwerp van de vier focusgebieden diende verschillende doelen:

- houtproductie;
- recreatiemogelijkheden voor de regio;
- ontlasten van andere (recreatie) gebieden;
- natuurontwikkeling;
- buffer tussen stad en waardevol cultuurlandschap, c.q. geleding van stedelijk gebied.

Van deze doelen heeft de houtproductie in de loop der tijd aan betekenis ingeboet, door groeiende aandacht voor de natuurfunctie en complexe exploitatie omstandigheden. Ook als collectieve, recreatieve voorziening voldoen de focusgebieden maar zeer beperkt. In het aanbod van recreatiebossen/gebieden hebben ze immers te weinig aantrekkingskracht om een regionale bestemming te zijn. De focusgebieden worden gebruikt door specifieke groepen (omwonenden, hondenbezitters, vlinderliefhebbers, kinderen, hardloopclubs). Sociologisch gezien hebben de gebieden daarmee een 'parochiale' betekenis. De aantrekkingskracht is ook te gering om bezoekers uit andere recreatiegebieden weg te trekken. De betekenis van de focusgebieden voor natuurontwikkeling hebben we niet onderzocht en blijft in dit onderzoek een vraagteken. Enkel als buffer tussen en geleding van stedelijke gebieden voldoen de focusgebieden aan hun oorspronkelijke doel en zijn zij nog steeds van algemeen belang.

Interviews in het Abtswoudse Bos
(foto: Urban Synergy)

Het is de vraag of de parochiale betekenis van de focusgebieden voldoende is om ze een toekomstperspectief te bieden, of dat de recreatiebossen juist als een collectieve voorziening versterkt moeten worden. Ook op die vraag is geen eensluidend antwoord te geven. Een toekomstperspectief zal zich moeten verhouden tot de veranderende context per gebied.

Aanbevelingen

Waterlandse Bos, Almere

Het Waterlandse Bos is van de vier focusgebieden het buitenbeentje. Het is geen op zichzelf staand recreatiebos, maar maakt deel uit van het grotere geheel van Boswachterij Almeerderhout. De meerkernige opzet van Almere, waarbij de tussenliggende groengebieden voor scheiding en verbinding zorgen, betekent dat het ontwerp voor het stedelijk gebied en het ontwerp voor de buitenruimte van Almere gelijk optrekken.

Het Waterlandse Bos heeft zich binnen het Almeerderhout rustig als bos kunnen ontwikkelen, omdat de intensieve recreatie zich concentreert rond De Kempfaan en kunst en cultuur in het Museumbos en Kathedralenbos. Het Waterlandse Bos heeft een betekenis als uitloopgebied voor de bewoners van Almere Haven, en in de toekomst mogelijk voor Oosterwold. Wij zien de toekomst van het Waterlandse Bos vooral als een wandelbos waar je niets hoeft dan er alleen te zijn en te dwalen. Geen educatie, geen geschiedenis, geen cultuur, geen pret, geen vermaak, geen bordjes, geen pijlen. Gewoon een tof bos om van het bos zelf te genieten, een bos dat omvang en kwaliteiten genoeg heeft om er speciaal voor naar toe te gaan.

Purmerbos, Purmerend

Het Purmerbos valt uiteen in twee delen. Het noordelijke deel heeft vooral betekenis als stadsbos, als uitloop voor het stedelijk gebied. In het zuidelijke deel ligt de nadruk op natuurontwikkeling en natuurontdekking. Die tweedeling is met zijn contrastrijke complementariteit bijzonder waardevol en het behouden waard.

Het noordelijke deel heeft een toekomstperspectief als stadsbos, een recreatiebos voor de bewoners van Purmerend. Dat vraagt om uitstekende

verbindingen met het stedelijk gebied en een aantal strategisch geplaatste voorzieningen. In dit perspectief heeft de golfbaan ten noorden van het Purmerbos potentieel voor een fraaie woningbouwlocatie. Als het Purmerbos vooral een betekenis heeft als stadsbos, ligt het voor de hand dat de stad Purmerend een forse bijdrage levert aan het beheer en onderhoud. Het zuidelijke deel van het Purmerbos blijft in onze ogen een bijzonder extensief gebruikt gebied, waar de nadruk ligt op natuur en natuurbeleving en wellicht waterberging. En verder heeft het Purmerbos vooral tijd nodig. Najaarsstormen en essentaksterfte hebben behoorlijk huisgehouden en het proces van bosvorming ernstig verstoord. Wij stellen voor om het Purmerbos vooral tijd te gunnen en tien jaar zo weinig mogelijk te doen, anders dan regulier beheer en onderhoud.

Abtswoudse Bos, Delft

Het Abtswoudse Bos valt in verschillende delen uiteen, begrensd door zware infrastructuur.

Het is een flinke opgave om van de drie delen van het Abtswoudse Bos één geheel te maken. Wij pleiten ervoor om dat ook niet te willen, maar de drie delen afzonderlijk van een perspectief te voorzien.

We stellen voor om het westelijke deel te zien als een stadspark dat langzaam uitloopt in het cultuurlandschap van Midden-Delfland: een stadspark als voorportaal van Midden-Delfland. De betekenis als stadspark kan verhoogd worden door programmatisch aan te sluiten op het bestaande sportpark of door de verbinding te leggen tussen voedselproductie in Midden-Delfland en voedselconsumptie in Delft.

Het middendeel kan twee kanten op. De ene kant is het uitbuiten van de geïsoleerde ligging en dit deel verder ontwikkelen als een 'geheim' bos. De andere mogelijkheid is het aansluiten bij de bestaande camping en dit gebied verder ontwikkelen voor (geprivatiseerde) verblijfsrecreatie. Voor het oostelijke deel ligt het voor de hand om het culturele profiel verder uit te bouwen in aansluiting op het vestigingsklimaat voor de TU en de Technopolis.

Nieuw Wulven, Houten / Bunnik

Nieuw Wulven heeft als recreatiebos veel concurrentie in zijn nabije omgeving. Recentelijk heeft Staatsbosbeheer daarom het initiatief genomen om Nieuw Wulven als bestemming aantrekkelijker te maken door de aanleg van een nieuwe entree voor auto's en de bouw van een eenvoudige horecagelegenheid.

De kansen voor Nieuw Wulven liggen echter ook elders. De succesvolle introductie van de geschiedenis als thema in het speelbos en het project Time Traveler kunnen verder uitgebouwd worden. Wij stellen voor om het hele gebied van Fort Vechten tot Nieuw Wulven, inclusief Castellum Fectio als recreatiegebied op te vatten. Nieuw Wulven is dan het zuidelijke toegangspunt van dit productie- en cultuurlandschap. De bezoeker maakt hier op verschillende manieren kennis met de rijke geschiedenis van het gebied. Dat vraagt om strategische allianties, het aantrekkelijk maken van verbindingen (door bijvoorbeeld witte fietsen) en het toevoegen van schakelende elementen. De reconstructie van (een deel van) de tankgracht boven Nieuw Wulven is zo'n element.